

6 МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

УДК 343.98:343.14:005.334:159.9

 <https://doi.org/10.33994/kndise.2026.71.56>

Біла Вікторія Русланівна

*докторка юридичних наук, доцент,
Український науково-дослідний інститут спеціальної
техніки та судових експертиз Служби безпеки України,
м. Київ, Україна,*

 <https://orcid.org/0000-0002-8201-219X>
nauka_ict@ssu.gov.ua

Шептуховський Станіслав Євгенович

*кандидат юридичних наук, Український науково-
дослідний інститут спеціальної техніки та судових
експертиз Служби безпеки України, м. Київ, Україна,*

 <https://orcid.org/0009-0007-0087-1868>
nauka_ict@ssu.gov.ua

Бібліографічний опис статті: Біла В.Р., Шептуховський С.Є. (2026). Умови професійної діяльності судового експерта в контексті превентивного управління. *Криміналістика і судова експертиза*, 71, 890-915. doi: <https://doi.org/10.33994/kndise.2026.71.56>

УМОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА В КОНТЕКСТІ ПРЕВЕНТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті досліджено сучасні підходи до управління ризиками та розглянуто особливості такого управління в контексті судово-екс-

пертої діяльності. Остання розглядається як складна інформацій-на і соціальна система із “закритим кодом”, де ключовим елементом виступає людина. Невизначеність, яку привносить такий елемент, може мати позитивні і негативні наслідки. Однак людський фактор зазвичай розглядається насамперед як вразливість, котра не може бути усунута лише технічними засобами. У статті аналізуються основні категорії ризик-менеджменту: “чисті” ризики, що мають лише негативні наслідки, та “спекулятивні”, які поєднують можливість як втрат, так і вигод. Автори статті визначають її **метою** дослідження загальних умов провадження судово-експертної діяльності та психологічні стани судового експерта як джерела ризиків для якості судової експертизи; обґрунтувати необхідність інтеграції ризик-менеджменту у сферу судово-експертної діяльності як інструменту превентивного управління. Таке формулювання мети зумовлює **методи** її досягнення у конкретному прикладенні: теоретичний аналіз концепцій ризик-менеджменту та їх адаптація до судово-експертного контексту; аналіз вітчизняного законодавства, що унормовує судово-експертну діяльність; порівняльний аналіз підходів до управління людським фактором у суміжних сферах; огляд закордонних досліджень психологічного стану судових експертів. Автори обстоюють ідею, що судово-експертна діяльність становить не чистий, а спекулятивний ризик для сторін процесу та для суду. Показано, що управління ризиками у сфері експертизи має охоплювати не лише мінімізацію наслідків, а й превентивне управління, спрямоване на запобігання кризовим станам. Визначено базові методи роботи з ризиками (avoidance, reduction, sharing, acceptance) та можливостями (exploit, enhance, share, ignore), які можуть бути адаптовані до судово-експертної системи. До джерел ризику віднесено деякі психологічні чинники, притаманні професійній діяльності судових експертів. Констатовано, що інтеграція ризик-менеджменту у судово-експертну діяльність є необхідною умовою підвищення її ефективності та стійкості. Загальна **наукова новизна** дослідження досягнута завдяки міждисциплінарному підходу і полягає у тому, що психологічні чинники, що виникають в умовах провадження судово-експертної діяльності, вперше розглянуто як джерело як чистих, так і спекулятивних ризиків для якості судової експертизи. Запропоновано кваліфікацію цих ризиків як некерованих – через відсутність організаційних та правових механізмів їх ідентифікації, оцінки та управління. Обґрунтовано методологічну неповноту підходу, за якого людський фактор у судовій експертизі розглядається виключно як чистий ризик, без урахування його позитивного потенціалу. Сформовано такі **висновки**. Психологічні стани судового експерта – вигорання, вторинний травматичний стрес, втома від співчуття, професійна деформація, деструктивні форми стресу – є джерелом ризиків для достовірності результатів судово-експертної діяльності, однак не охоплені чинною системою управління нею.

Судово-експертна система позбавлена засобів виявлення відповідних дисфункцій та правових підстав для реагування на них. Наявний науковий інструментарій – зокрема підходи до психологічного забезпечення правоохоронної діяльності, які пропонується поширити і на судово-експертну сферу – системою не використовується.

Ключові слова: судовий експерт; спекулятивний ризик; людський фактор; human-in-the-loop; психологічне вигорання; превентивне управління; психосоціальні ризики.

Bila Viktoriia

*Doctor of Law, Docent,
Ukrainian Research Institute of Special Equipment
and Forensic Science of the Security Service of Ukraine,
Kyiv, Ukraine*

*orcid.org/0000-0002-8201-219X
nauka_ictc@ssu.gov.ua*

Sheptukhovskiy Stanislav

*PhD in Law, Ukrainian Research Institute
of Special Equipment and Forensic Science
of the Security Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine*

*orcid.org/0009-0007-0087-1868
nauka_ictc@ssu.gov.ua*

To cite this article: Bila V., Sheptukhovskiy S. (2026). Umovy profesiinoi diialnosti sudovoho eksperta v konteksti preventyvnogo upravlinnia [Conditions of professional activity of a forensic expert in the context of preventive management]. *Criminalistics and Forensics*, 71, 890-915. doi: <https://doi.org/10.33994/kndise.2026.71.56>

CONDITIONS OF FORENSIC EXPERT PROFESSIONAL ACTIVITY IN THE CONTEXT OF PREVENTIVE MANAGEMENT

The article explores modern approaches to risk management and examines the specific features of such management in the context of forensic expertise. Forensic expert activity is considered a complex information and social system with a “closed code,” where the human element plays a central role. The uncertainty introduced by this element may lead to both positive and negative outcomes; however, the human factor is usually regarded primarily as a vulnerability that cannot be eliminated solely through technical means. The paper analyzes basic risk management concepts: “pure” risks, which entail only negative consequences, and “speculative” risks, which combine the possibility of both losses and benefits. So, the **purpose** of an article is to examine

the working conditions of forensic expert activity and the psychological states of the forensic expert as sources of risk to the quality of forensic expertise, and to substantiate the need for integrating risk management into the forensic expert domain as a preventive management tool. **Methods.** Theoretical analysis of risk management concepts and their adaptation to the forensic expert context; analysis of domestic legislation governing forensic expert activity; comparative analysis of approaches to human factor management in adjacent professional fields; review of international research on the psychological condition of forensic experts. The authors argue that forensic expertise represents not a pure but a speculative risk for the parties to the proceedings as well as for the court. It is shown that risk management in the field of expertise should encompass not only the mitigation of consequences but also preventive strategies aimed at avoiding crisis conditions. Basic methods of dealing with risks (avoidance, reduction, sharing, acceptance) and opportunities (exploit, enhance, share, ignore) are identified as adaptable to the forensic system. Certain psychological factors inherent in the professional activity of forensic experts are considered as potential sources of risk. The article states that integrating risk management into forensic expertise is a necessary condition for enhancing its efficiency and resilience. **Scientific novelty** is grounded on cross-disciplinary approach. For the first time, psychological factors arising from the conditions of forensic expert activity are examined as sources of both pure and speculative risks to the quality of forensic expertise. These risks are characterised as unmanaged, given the absence of organisational and legal mechanisms for their identification, assessment and control. The methodological inadequacy of treating the human factor in forensic expertise exclusively as a pure risk – without acknowledging its positive potential – is demonstrated. **Conclusions.** Psychological states of the forensic expert – including burnout, secondary traumatic stress, compassion fatigue, professional deformation, and destructive forms of stress – constitute sources of risk to the reliability of forensic expert findings, yet fall outside the scope of the existing management framework. The forensic expert system lacks both the tools to detect relevant dysfunctions and the legal grounds for responding to them. Available scientific instruments – in particular, approaches to psychological support developed for law enforcement personnel that researchers propose extending to the forensic domain – remain unused by the system.

Key words: forensic expert; speculative risk; human factor; human-in-the-loop; professional burnout; preventive management; psychosocial risks.

Постановка проблеми

Ефективність судово-експертної діяльності залежить від низки чинників, які мають різний рівень впливу і відрізняються за ступе-

нем імовірності настання. Ризик-орієнтований підхід вимагає впливу на причини та чинники посилення імовірності настання певних подій – посилюючи їх для можливостей та усуваючи – для інших ризиків. Оскільки ключову роль в судово-експертній діяльності відіграє саме людина, чинники, які безпосередньо впливають на її професійну дієздатність мають розглядатися в категоріях ризикології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Тему впровадження ризик-орієнтованого мислення та процесного підходу в судово-експертну діяльність відкрито авторським колективом (С.А. Онопрієнко, О.В. Шарапова, О.В. Наранович, І.О. Спасенко, О.М. Шевцова) з числа працівників Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса. Вони констатують, що демонстрування організацією дій щодо ризиків і можливостей є вимогою стандартів, якими мають керуватися випробувальні лабораторії [1; 2]. Положення відповідних стандартів було розглянуто в контексті їх застосування до випробувальної лабораторії. Причини надання недостовірних результатів експертного дослідження внаслідок застосування технічних прийомів показано як ризик, а управління ризиками подано через призму досягнення мети судово експертної діяльності. Однак не-технічні причини, що впливають на цю мету як джерело ризику наведеними авторами не розглядаються. Зокрема, психологічні чинники, які зумовлюють помилки і порушення судового експерта у поле уваги зазначених вчених не увійшли.

Ізольовано від проблематики управління ризиками (і, при тому – з позицій потреб організації судово-експертної діяльності) окремі автори розглядають набір вимог до особистості судового експерта, включно із психологічним якостями (В.М. Шерстюк, Н.І. Клименко та ін.). Адаптацію до сфери діяльності судового експерта даних про небезпечні психологічні чинники, що можуть негативно впливати на представників інших професій здійснено Т. Коломієць [3]. Питання вигорання судового експерта вивчено на монографічному рівні Д.В. Сафіяном [4]. У закордонних наукових публікаціях відзначено наявність у судових експертів, окрім вигорання (Kely S.F., McQueen E., Pymont C., Green N., 2021 [5]; Levin A. P., Putney H., Crimmins D., McGrath J. G., 2021 [6]), також виснаження здатності до емпатії (Pirelli G., Formon D. L., Maloney K. 2020) [7].

Мета дослідження

Наявне теоретичне підґрунтя є достатнім для розгляду психологічних чинників діяльності судового експерта в якості ризиків і можливостей для виконання судово-експертною системою поставлених перед нею завдань. Такий розгляд і є **метою** даної статті. До-

сягнення поставленої мети передбачає виконання низки **завдань**: визначення імовірності як процесу, управління яким може здійснюватися в рамках організації судово-експертної діяльності; встановлення співвідношення судово-експертної системи із її оточенням, яке складають інші інституційні системи – правосуддя, досудове розслідування, наукова і науково-технічна діяльність; невичерпний огляд психологічних станів, котрі в силу умов провадження судово-експертної діяльності можуть сформуватися в осіб, які її безпосередньо здійснюють та стабільних (насамперед – законодавчо визначених) передумов для виникнення цих станів і загальна оцінка принципової можливості їхнього впливу (насамперед – негативного) на ефективність судової експертизи. Формування вичерпного каталогу таких ризиків чи класифікація розглянутих за рівнем поширеності (вірогідності) чи інтенсивності при цьому за завдання не ставиться.

Виклад основного матеріалу

Ознакою нашого часу стало споживання продуктів закритих систем. Їх повсюдне поширення стало наслідком розподілу праці, поглиблення її спеціалізації та ускладнення машин і процесів. Про те, як створюються навіть повсякденні речі – ліки, комп'ютери, як програмується гаджети особа має у кращому випадку загальне уявлення. З іншого боку, культура дива, сюрпризу, ілюзіону спонукає залишати прихованими всі процеси, що передують результату.

Система із закритим кодом за своєю структурою може належати і до відкритих систем – які вільно вступають у взаємодію із іншими, обмінюються елементами. Проте механізм її зовнішньому спостерігачу зрозуміти важко, якщо взагалі можливо. Поширеність “закритого коду” є очевидною – отже, спостерігача, або ж споживача, не так сильно цікавить як саме досягається результат – якщо він продукується системою. Втручання в її роботу не є необхідним, поки система надійно виконує свою функцію.

В числі багатьох сфер, які люди не бажають остаточно віддати машинам, перебуває і судова експертиза. Уявляючи порядок її проведення як інформаційний процес за участю людини мусимо визнати, що його помилкові результати цілком можуть спричинятися саме людиною, тобто експертом. Про усвідомлення цієї проблеми свідчать деякі законодавчі підходи: процесуальні норми про (само)відвід запобігають конфлікту інтересів та іншій упередженості, допуск конкретної особи до експертизи здебільшого пов'язаний із запобіганням залученню некомпетентного (в т.ч. неатестованого), скомпрометованого (припинення права на здійснення експертизи) чи перевантаженого (розподіл праці керівником державної спеціалізованої установи) людського “модуля” цієї системи.

Судово-експертна система, із її захищеністю від зовнішнього

втручання, незагальнодоступним, саме спеціальним знанням – є системою із закритим кодом для більшості споживачів її спроможностей. Є судове рішення або договір, є матеріали для експертизи на вході – і обґрунтований висновок на виході¹.

Судово-експертна діяльність є одночасно відособленою інформаційною і соціальною системою, а також ланкою, що поєднує науку/техніку із правосуддям. Останнє є постійним джерелом практичного запиту. Елементом системи судово-експертної діяльності, який бере безпосередню участь у зв'язках із зовнішніми системами є судовий експерт, тобто людина.

Конфігурації систем, внутрішнім елементом (а не зовнішнім користувачем) в яких є людина – *human-in-the-loop* (HITL)², з погляду моделей інформаційної безпеки, належить до найбільш вразливих. Тому і усунення вразливості вимагає зменшення впливу всіх аспектів того, що називають людським фактором – як джерела збоїв, – від необережних дій до навмисного шкідництва. Суто технічно (контроль доступу, аудит) ця проблема не нівелюється, стійкість досягається збільшенням надійності саме “людини у циклі” через організаційні заходи – заохоченням лояльності, навчанням персоналу тощо. І попри це *Homo sapiens* є чинником невизначеності. Будь-яка невизначеність щодо досягнення цілі є *ризиком* [11, С. 1, п. 1.1].

Уявлення сучасної управлінської, економічної теорії та безпекознавства про ризик наділяє імовірну подію властивостями спричинити не лише негативні, але також позитивні чи нейтральні наслідки чи не мати наслідків взагалі. Предметом “класичного” ризик-менеджменту є так звані *чисті* ризики, тобто такі що тягнуть лише негативні наслідки чи не тягнуть жодних. Захист від них охоплює діапазон від відмови (англ. *Avoidance*) від дії, яка може спричинити ризик, до усвідомленого прийняття (англ. *Acceptance*) можливих наслідків. Змішані, такі, що поєднують можливість негативних і позитивних результатів є *спекулятивними* ризиками [12]. Ризик із виключно позитивним впливом на цілі, тобто шанс, визначається в ризикології як “можливість” (англ. *opportunity*). Деякі сучасні школи (наприклад, *Enterprise Risk Management, ERM*) [13; 14, с. 42; 15, с. 5]), розширюють ризик-менеджмент за межі “чистих” ризиків, охоплюючи не лише захист від них, але також оперування ризиками спекулятивними чи навіть виключно можливостями. Методи управління

1 Передбачена законом можливість присутності учасників процесу під час проведення судової експертизи (абз. 8 ст. 4 Закону України “Про судову експертизу”) [8] чи навпаки, присутність експерта у судовому засіданні (ч. 1 ст. 106, ч. 4 ст. 194 КАС України [9], ч. 1 ст. 108 ЦПК України [10]) є цікавими, але майже позбавленими практики в Україні, положеннями.

2 Не плутати із іншим контекстом потраплянні людини в цикл - *man-in-the-middle* (MITM, “людина всередині”) – що різновидом кібератаки (інша назва - *on-path attack*, “атака по сліду”), в якій нападник таємно одержує і може навіть замінювати повідомлення у спілкуванні двох сторін, яким здається, що вони спілкуються одна з одною безпосередньо.

можливостями дзеркально подібні методам управління (чистими) ризиками, проте мають дещо відмінні найменування³. Варто відзначити, що передуюча управлінню ризиками їх оцінка значно більш детально досліджена і унормована саме щодо “негативних” ризиків [16]. Оцінювання можливостей є методологічно слабшою галуззю знань. Вказане перешкоджає перенесенню підходів щодо оцінки можливостей у контекст управління судово-експертною діяльністю. Хоча, на нашу думку, ігнорування, незастосування можливостей, не-правильна їх ідентифікація як виключно “чистих” ризиків саме по собі становить небезпеку і несе вже напевно негативні наслідки у виді сповільнення розвитку, відставання у конкурентному середовищі. У контексті судової експертизи таке ігнорування може утворювати виклик, а саме від’ємну різницю потенціалів правоохоронної функції держави і злочинності.

Процес, розвиток якого характеризується не імовірністю, а визначеністю є детермінізмом. Детермінована негативна подія є *проблемою*. У крайніх її формах, в яких вона вимагає негайного реагування, має часовий тиск і загрозу незворотних наслідків, і при цьому не піддається вирішенню звичайними засобами, проблему прийнято називати *кризою*. Внаслідок кризи, оскільки вона характеризує критичний, нестійкий стан системи є точкою біфуркації. Після її проходження система або трансформується, або деградує (спрощується та/або втрачає функції), або колапсує. Детерміновані події із виключно позитивними наслідками теж можуть потягнути якісну зміну поведінки динамічної системи за малої зміни її параметрів (яка зміна і є біфуркацією за одним⁴ із визначень [17]). В силу своєї детермінованості ні проблема із кризою, ні запланований позитивний результат не є сферою відповідальності ризик-менеджменту. Проте в точці біфуркації система чутлива до найменшого впливу, і сценарій її подальшого розвитку в ній характеризується саме невизначеністю. Тобто становить спекулятивний ризик.

Результат дослідження під час судової експертизи не може бути

3 Зокрема, для ризиків базовими методами є [12] відмова від ризиків, зниження, передача, розподіл і ухвалення (англ. Avoidance, Reduction, Sharing, Acceptance), для можливостей відповідні дії полягають у Exploit, Enhance, Share, Ignore. “Exploitation” – максимальне використання можливості є віддзеркаленням “уникнення” avoidance, коли дія полягає не в уникненні а навпаки у повній реалізації можливості;– поділитися можливістю з іншим актором для спільної реалізації (Sharing) є відповідником “ризикового” transfer; Enhancement – збільшення імовірності або масштабу позитивного результату – є позитивною протилежністю Reduction, тобто “зменшення”. Прийняття (Acceptance) - залишити як є, не вживати активних заходів – виглядає однаково як для ризику, так і для можливості.

4 Цікаво, що “біфуркації” є також елементом папілярного узору у дактилоскопії, а основоположником математичної теорії біфуркації є француз Анрі Пуанкаре (Henri Poincaré), відомий тим, що спростував графологічну експертизу у виконанні одного з “батьків” криміналістики – Альфонса Бертільйона (Alphonse Bertillon) у справі Дрейфуса (Alfred Dreyfus).

наперед визначеним, тож для сторін – кожна з яких має ціллю виграти спір – експертиза завжди є спекулятивним ризиком. Для судді, який, на відміну від сторін, в силу неупередженості не має цілі щодо результатів спору, експертиза є навіть не можливістю, а детермінованим процесом – із встановленим строком, предметом, виконавцем тощо. Запланованим результатом є одержання відповіді на поставлені запитання. Проте насправді експертиза характеризується невизначеністю і для судді. Адже наявною є імовірність помилки чи порушення, виявлення підстав для визнання висновку експерта недопустимим доказом, чи навпаки – внесення у провадження нових даних, окрема у разі реалізації права “вказувати у висновку експерта на виявлені в ході проведення судової експертизи факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання” (п. 2 ч. 1 ст. 13 Закону України “Про судову експертизу” [8]). Тож знову йдеться про спекулятивний ризик.

В свою чергу, для судово-експертної діяльності одним із джерелом ризиків є втрата спроможності судовим експертом здійснювати покладені на нього завдання. Неякісні, упереджені тощо висновки судової експертизи є статистично вимірюваним фактом. Те, що на рівні окремого судового провадження є імовірністю, в масштабі судово-експертної діяльності набуває характеру стійкого явища. Формально останнє стає вже не можливим, а неодмінним, тобто, суворо кажучи, становить не ризик, а даність. Але, як і у випадку із іншими статистично стійкими явищами, такими як злочинність, негода чи війни, суб’єкти управління намагаються змінити на краще, те що можна змінити, коряться тому, що їм змінити не під силу, і намагаються відрізнити одне від другого. Тобто керують ризиками. Концепція превентивного, або ж якісного, антикризового управління, вимагає від них запобігати кризовим станам як стратегічну мету; це не мінімізація наслідків, а випередження виникнення причин. Превентивне управління і ризик-менеджмент не тотожні, але взаємопов’язані. Тому оцінка станів, тенденцій, явищ і процесів розглядається через призму можливих вигід і втрат, ризиків і можливостей. І, у разі їх оцінювання як негативних – управлінське рішення спрямовується на зменшення їх імовірності, насамперед – зумовлюючих чинників. Виявлення *sine qua non* – головної, визначної, “причини без якої нема” тим не менш, є необхідною, але не достатньою частиною запобігання актуалізації ризику. Потрібним є ще і дієве її руйнування. Якщо це неможливо, об’єктом впливу стають другорядні причини.

Залишення розвитку ризику напризволяще є пасивною поведінкою, яка, здавалося би, суперечить значенню слова “управління”. Проте таке невтручання є доцільною стратегією у разі чисельно малого чи якісно незначного негативного впливу у разі реалізації ризику. При цьому ідентифікований ризик може бути предметом спостереження, або ж моніторингу. І в такому випадку він також потребує витрачання ресурсів – заходів і засобів відстеження – задля

своєчасного реагування на його ескалацію. Отже, утримання від впливу на умови розвитку “несприятливої” імовірності є прийнятним. Так, розроблені у кримінальному праві правила криміналізації суспільно небезпечних діянь вимагають поєднання трьох умов: небезпечності, реальної вчинюваності діянь (що не виключає криміналізацію лише на підставі значної суспільної небезпечності діянь, дані про факти вчинення яких у законодавця відсутні) та спроможності держави забезпечити кримінальне переслідування у разі криміналізації. Цікаво, що масове скоєння вже криміналізованих діянь може спричиняти як посилення відповідальності і заходів переслідування, так і декриміналізацію тих проявів, яким держава не в змозі протидіяти. Отже, незначні – кількісно чи якісно – ризики (і, вочевидь, малоперспективні можливості), поки вони не перевищують певного порогу, ігноруються. Для судово-експертної системи змінами середовища, які загострюють психологічні ризики, підвищують небезпечність наслідків, імовірність поширення ризику, є війна, скорочення гарантій забезпеченості вітальних потреб, різке і прогресуюче збільшення фізичного, інтелектуального і емоційного навантаження.

Як вже зазначалося, принаймні однією з причин того, що в судово-експертній діяльності трапляються порушення і помилки, є те, що виконавцем судової експертизи є людина. Змінити цього неможна. Без експерта, носія і оператора спеціальних знань, дослідження неможливе. В певному розумінні будь-яке дослідження є спекулятивним ризиком – воно може досягнути мети чи навпаки становити порушення, якщо його процедура чи зроблені висновки схиблені чи спотворені. Утриматися від цієї дії неможна, адже дослідження становить зміст судово-експертної діяльності. Відбувається прийняття ризику. Управління судово-експертною діяльністю наразі, вочевидь, намагається зменшити вагу людського фактору, розглядаючи його як чистий, а не спекулятивний ризик. Підхід, за якого експерт перетворюється з особи на функцію, роль, засіб тощо відкриває шлях для іншого негативного процесу – порушення психологічних процесів, котрі є незамінною умовою реалізації когнітивного здоров'я. Руйнації особистості в цілому чи окремих, критичних для пізнавальної спроможності судового експерта складових його психологією і відомі широкому загалу під різними назвами – професійна деформація, деструктивні форми стресу, вигоряння, девіантна поведінка тощо. Організаційна і правова основа судово-експертної діяльності не містить відповідно правил чи інфраструктури, призначених для усунення саме таких чинників. Вказане дозволяє віднести психологічно-зумовлені негативні результати судово-експертної діяльності до прийнятих ризиків. Але “acceptance”, прийняття, є усвідомленим рішенням. Чи “знає” судово-експертна система про їх наявність? Так, але на рівні експертології, тобто теорії, – а не управ-

лінської практики чи інституційної архітектури.

З іншого боку, перебування судового експерта в умовах, які є вже не небезпечними, а очевидно шкідливими для психіки, за законами психологічної науки гарантовано підірве його спроможність виконувати відведену роль. Ця, вже не імовірна, а детермінована подія – тобто проблема, – вимагає вирішення. Після настання події (як-от: неправильний висновок, втрата експертом професійної придатності тощо) йдеться про управління вже не ризиками, а кризою, про локалізацію наслідків (damage control) чи розподіл відповідальності (liability). Відповідно і предметом прийняття на цьому етапі є не ризик, а проблема. При цьому перекидання судово-експертною системою її наслідків на когось іншого (зокрема, на суд, сторони у провадженні) є очевидно недопустимою стратегією. Тому системі доводиться брати на себе тягар наслідків психологічних проблем людини як ключового елемента власної структури. Саме тих проблем, які більш або менш успішно вирішуються в інших сферах професійної діяльності чи розглядаються у таких сферах як керуванні ризиками.

Експертологія, приділяючи увагу створенню відмовостійких та спроможних методів експертного дослідження фокусується здебільшого на забезпеченні сумісності із метасистемами: коректній проєкції наукових і технологічних досягнень у площину доказової основи провадження та зручності для його учасників. До експерта, попри його ключову роль, експертологія, а з нею – і законодавство, підходять із підвищеною вимогливістю, вони ставлять під сумнів його неупередженість, обрізають експертну ініціативу, встановлюють відповідальність, блокують монополію експерта – як через можливість проведення повторних чи додаткових експертиз, так і наданням суду права не враховувати надані йому експертні висновки. Але судова експертиза є далеко не єдиною діяльністю, ефективність якої цілком залежить від людського фактору. В інших галузях, де він є так само вагомим – менеджменті, освіті, правоохоронній діяльності, забезпечення ефективності системи очевидно досягається збереженням і посиленням ефективності професійної діяльності людини – як “виробничої” сили. Людський фактор тут не є “чистим” ризиком, він несе також і можливості для системи. Тим не менш, застереження щодо потреби регулювання рівня робочого навантаження, організації заходів із виявлення ознак вигорання експерта мають у науковій літературі поодинокий характер, а унормування експертної діяльності не запозичило відповідних правил із інших сфер, пов’язаних із управлінням персоналом.

З погляду психології особистості умови експертної діяльності виглядають як “ідеальна” сукупність передумов для стресу, конфліктів, некомпенсованого професійного вигорання. Умов, в яких елемент, названий вище як human-in-the-loop, гарантовано, із науково доведеною неодмінністю, виходить з ладу.

Психологічне навантаження створюють приписи законодавства,

за якими експерт не може⁵ відмовитися (ст. 384 КК України) [19] від виконання свого обов'язку, а також здійснення діяльності в умовах таємниці досудового розслідування (ст. 255 КПК України [19]) і професійної таємниці. Обмеженням є право на використання результатів проведених досліджень. Комунікація експерта законодавчо обмежена сторонами справи і судом.

Процесуальне право вимагає від експерта об'єктивності як даності. Але об'єктивність – це ефект спеціальних зусиль, досягнення. Серед іншого воно потребує ментальних умов: сенсу, ідентичності, психологічної цілісності. Судово-експертна система ці умови не створює і не захищає, сподіваючись на їх наявність і стійкість. І при цьому карає за наслідки, породжені їх відсутністю.

Але, за такого припущення, у міру професіоналізації судового експерта неминуchoю стає і його функціональна корозія – як несучої ланки судової експертизи – і наступна ентропія судово-експертної системи? Досвід і стаж тоді стають мірою накопичення зламів. Як, зважаючи на “закритий” характер системи з погляду користувача її спроможностей, виявляти проблему в роботі цього “модуля” і що їй самій робити у разі такого виявлення – займатися його ремонтом чи тільки замінювати?

Українська експертологія як дисципліна, здається, уникає глибоких рефлексій про людину, яка втілює її в практику. Вона вивчає методики, процедури, об'єкти – але не особистість, яка за всім цим стоїть. Це, в найближчому випадку, психологія під-експертного, але не експерта. *Medice, cura te ipsum* (з лат. “лікарю, зціли себе самого”, Лк. 4:23) тут не є виразним напрямком. Тим не менш, “участь” психологічних явищ у помилках судових експертів визнається вже на до-академічному рівні [20, с. 28-29, 85-86, 91].

Одним з перших впритул до психології професійної діяльності судового експерта наблизився В.Ю. Шепітько, який говорить про професіографію як діяльність з дослідження вимог, що їх ставить професія до особистості і психологічних здібностей [21, с. 41-46], у тому числі – безпосередньо судді [21, с. 38-41]. Видатний експертолог також наводить особливості психології деяких учасників процесу (свідка, потерпілого [21, с. 41-48]), злочинця [21, с. 48 – 61] і окремо – підсудного [21, с. 62-65]. Наступний логічний крок – вироблення професіограми саме експерта здійснено в дисертації його учениці, В.М. Шерстюк [22, с. 12-13] – методом анкетування самих судових експертів. Майже одночасно до поняття “професіограма судового експерта” звертається Н. І. Клименко. В неї професіограма описує професійні та кваліфікаційні якості, необхідні для опанування цієї професії [23]. До цієї категорії далі звертається широке коло авторів [зокрема,

5 Виняток складає відмова на підставі недостатності матеріалів (ч. 8 ст. 69 КАС України [9], ч. 4 ст. 69 КПК України [19], ч. 8 ст. 72 ЦПК України [10]) чи повідомлення експерта про відсутність у нього необхідних знань (ч. 6 ст. 69 КПК України) [19].

але не виключно: 24, с. 50; 25, с. 219–220]. Не вдаючись до розгляду конкретних параметрів “ідеального” професіонала з погляду самих представників судово-експертної системи, констатуємо, що питання про необхідні моральні і психологічні якості судового експерта наукою порушено доволі давно, понад 15 років назад. І стало тупиковою гілкою в експертології, не маючи наразі ані організаційного, ані правового механізму оцінки кандидатів чи моніторингу стану діючих професіоналів чи навіть простого поглиблення “професіограми” – її варіативності за видами експертизи, врахування нею готовності та/або стійкої спроможності до деяких екстремальних, з психологічного погляду, умов проведення дослідження: небезпечних об’єктів, емпатичного контакту із потерпілими чи злочинцями, обробки матеріалів психотравмуючого змісту тощо.

Логічним продовженням ідеї про професіографію як набору особистих якостей є розвиток відповідних якостей у міру професійного удосконалення особи. Але такий розвиток призводить і до змін в особистості. Професія вимагає домінування одних рис і якостей над іншими – і за таких умов професіоналізація може порушити певний їх баланс. Відомим, добре дослідженим – але не оціненим з погляду експертології є *професійна деформація* судового експерта.

Також питань особистих якостей судового експерта [тобто, частково - професіографії] торкається О.М. Недосека – але вже з позицій професійної етики, вважаючи відповідність певному їх набору передумовою етичної поведінки. При цьому вчена обґрунтовано сумнівається, чи слід вважати професію судового експерта публічною, адже він не здійснює повсякденного спілкування; згадане авторкою законодавче місце у “правничій” комунікації (виклик експерта до слідчого, прокурора або суду для надання “відповіді на запитання під час допиту”, участь у судовому засіданні та консультативно-профілактичну діяльність і методичну роботу, під час яких судовий експерт контактує з учасниками досудового розслідування) [26, с. 195-196] однозначним доказом “публічності” не є. Так само з позицій професійної етики підходять до особистісних якостей судового експерта також О. Воробей, К. Кирильчук, вказуючи зокрема на такі, як “витримка, сумлінність, повага до учасників процесу та здатність володіти собою у стресових ситуаціях”. Згадування ними у складі “професійної етики” поряд із “корпоративною” та “традиційною” (загальнолюдською мораллю) також т.зв. “офіційної” етики (як вимог, закріплених у правових нормах, наприклад, в Законі України “Про судову експертизу”), поміщено в психологічний контекст. Виокремлено конкретні необхідні якості (до яких авторки невичерпно відносять спостережливість, уважність, логічне мислення; емоційну врівноваженість, здатність до зосередження, психологічну витривалість, здатність швидко перемикатися з одного завдання на інше; наполегливість і цілеспрямованість; організованість та акуратність; підвищену увагу до методів дослідження і отриманих результатів;

виривалість; логіку та аналітичний розум; науково-практичну допитливість; гнучкість у вирішенні експертних завдань; здатність самостійно приймати рішення; постійну критичність до результатів експертного дослідження та інших) і чинники їх формування (сувора правова регламентація діяльності та самостійність в обранні методів і тактики дослідження; зазвичай дефіцит часу; фізичні та психологічні перевантаження; збереження службової таємниці щодо проведених досліджень та отриманих результатів). Авторки, які представляють заклад вищої освіти правоохоронців, пропонують залучати до добору кадрів для судово-експертної роботи професійних психологів, які можуть визначити, чи властиві особі якості, необхідні для виконання експертної діяльності. Також вони закликають до створення комфортних умов роботи судового експерта, до яких вони відносять: якісне матеріально-технічне забезпечення, надання можливості постійного професійного зростання та розвитку; сприятливий психологічний клімат [27, с. 124]. Погоджуючись в цілому із такими пропозиціями звернімо увагу, що законодавство, яке унормовує судово-експертну діяльність і умови допуску до цієї професії не передбачає механізму відмови особам, які не мають тих чи інших морально-психологічних, особистих якостей – так само як його не передбачено для адвокатів чи прокурорів. Для порівняння, військова служба, зокрема в органах спеціального призначення з правоохоронними функціями, професійна діяльність суддів⁶, робота в поліції, – майже всі види діяльності у правничій сфері пов'язані із психологічним відбором або (як у випадку із НАБУ, БЕБ України⁷) оцінкою особистих, ділових та моральних якостей. У перелічених випадках йдеться лише про недопуск неналежного кандидата до професії чи посади. Виявлення розладів, які виникли вже під час виконання обов'язків, – окреме питання: у деяких сферах такий моніторинг існує (зокрема, психологічне супроводження службової діяльності поліцейських) але правові наслідки виявлених розладів детально не врегульовані ніде. Для судового експерта немає ані першого, ані другого (змішані ситуації, наприклад коли йдеться про військову штатну посаду в експертній установі Міноборони свідомо не розглядаємо).

Таким чином, очевидним є початкове осмислення у вітчизняній

6 П. 6 ч. 1 Ст. 70, ст. 76, ч. 3 ст. 85 Закону України "Про судоустрій і статусу суддів" передбачає "перевірку особистих морально-психологічних якостей кандидатів на посаду судді", зокрема "у разі визначення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України такої необхідності". Відповідні матеріали суддівського дос'є оприлюдненню не підлягають (п. 2 ч. 7 ст. 85) [28].

7 ч. 3 ст. 19 Закону України "Про Бюро економічної безпеки України": "На службу до Бюро економічної безпеки України приймаються громадяни України, які відповідають критеріям професійної компетентності та добросовісності, здатні за своїми особистими, діловими та моральними якостями, віком, освітнім і професійним рівнем та станом здоров'я ефективно виконувати відповідні службові обов'язки" [29].

доктрині питання спроможності конкретно взятої особи здійснювати судово-експертну діяльність. Наголос зроблено на кандидатах на відповідну роботу, однак побіжно згадується і психологічна складова гігієни праці. Цінності цієї артикуляції додає звернення до специфічних умов діяльності саме експерта. Однак такі умови ще розглядаються взагалі, не розподіляючись ані за експертними спеціальностями, ані за групами типових психологічних ситуацій (конфлікт, тиск, суспільний резонанс досліджуваної події, психотравмуюча подія тощо), ані за перенесенням психологічних явищ, практик, закономірностей тощо в контекст організації експертної роботи (мотиваційні комплекси, захоплення, фрустрація, вивчена безпорадність тощо). Очевидно, що психологічні аспекти роботи патологоанатома і автотоварознавця – навіть в одному кримінальному провадженні – докорінно відмінні. Тож і характер психологічних запобіжників, компенсаторів тощо теж має відрізнятись.

В цілому ж, в українській експертології, психологія самого експерта як тема не існує. Тим не менш, про окремі аспекти психологічного клімату його професійної діяльності згадують нещодавні наукові повідомлення і тези виступів на науково-практичних конференціях. Т.В. Коломієць констатує проблему пригнічення експертом власних переживань і беземоційного виконання посадових обов'язків як передумови виникненню у них *професійного вигорання* [3, с. 97-100]. Тобто – складного психологічного стану, який супроводжується глибоким зниженням мотивації та призводить, серед іншого, до зниження професійної ефективності. Доповідачка вказує на вже існуючий закордонний доробок щодо професійного вигорання. Так, Kelty S. F., McQueen E., Pymont C., Green N. у контексті “цифрової криміналістики”, оскільки вона передбачає обробку зображень психотравмуючого характеру, вказують на передумови як до вигорання (англ. Burnout), так і до відмінного від нього за природою “вторинного травматичного стресу” (англ. *secondary traumatic stress*, STS) – емоції перейняття травматичних переживань іншої людини, форми стресу, котра виникає в результаті бажання допомогти людині, яка страждає (його симптоми є подібними до посттравматичного стресового розладу (ПТСР) [5] – тобто т.зв. “вікарної” травми (англ. *vicarious trauma*)). Інші групи закордонних дослідників в галузі судової експертизи окрім згаданого також вказують на “втому від співчуття” (англ. - *compassion fatigue*) яка є виснаженням здатності до емпатії [7], а також згадують про наслідки цих факторів: погіршення когнітивних функцій, зниження продуктивності, підвищену плинність кадрів [6]. В умовах війни частота і глибина психотравмуючих чинників збільшується [див., наприклад: 30]. Важко не помітити, що відлучення, відсторонення “людського” начала, яке може виникнути в роботі експерта, зниження нормального рівня співчуття, є ознакою проблем у його душевній організації. Але саме “механічності”, відсутності особистого, суб'єктивного, і вимагають від експертизи

сучасні погляди щодо належного її проведення.

Інший очевидний факт – вже не нова проблема професійного вигоряння дедалі глибше розглядається не лише з погляду належності до небезпечних медичних станів, але і як правова обставина. Про вигоряння наразі говорять як про *синдром* [31], і не більше [32; 33].

Американські автори (D.Crimmins, J. McGrath, J.Barnas (2024)) на додачу до вже перелічених наслідків емпатії називають стресогенні чинники, які притаманні роботі криміналістам незалежно від їх спеціалізації: в умовах браку кадрів зростає навантаження, помилки не толеруються, темпи дослідження визначені потребами суддів та правоохоронців і є вкрай швидкими, експерти надають свідчення в суді в умовах змагальності [тобто – тиску принаймні від однієї зі сторін – *авт.*]. Описуючи стан офіційного визнання існування проблеми психологічного навантаження на судових експертів (підготовлений за 2019 рік Національним інститутом юстиції США Звіт про оцінку потреб криміналістичної спільноти), ці дослідники резюмують: з огляду на тотожні передумови, способи усунення стресогенних факторів для представників судово-експертної професії (англ. *forensic science professionals*) могли би спиратися на ефективні рішення, розроблені для інших професіоналів, дотичних до правосуддя: персоналу виправних установ, поліцейських тощо. Вчені також закликають до подальшого проведення досліджень, спроможних подолати стигматизацію звернення за психіатричною допомогою та підвищити її доступність, посилити профілактику і корекцію, зменшити вплив стресогенних факторів [34].

Водночас, не всі стресові фактори мають негативний вплив. Деякі з них мають потенційні переваги. Так, в силу т.зв. Закону Єрке-са-Додсона (англ. *The Yerkes-Dodson law*) зв'язок між рівнем стресу та продуктивністю є U-подібним. Залежно від поточного рівня стресу на роботі може сприяти або перешкоджати прийняттю експертом рішень. При дуже низьких рівнях стресу продуктивність, як правило, є поганою. В міру підвищення рівня стресу також зростає продуктивність – до певного оптимального рівня, який за цим законом названо “*eustress stage*”, тобто етап “*позитивного*” стресу. У судово-експертному контексті він може усунути проблему нудьги, слугувати чинником покращення короточасної пам'яті. Стрес впливає на стратегію прийняття судовим експертом рішення, зокрема – вибору між ефективним, проте ризиковим, чи “безпечними”, але розпливчастими висновками в умовах невизначеності (англ. *uncertainty*), зокрема неоднозначності (англ. *ambiguity*). Актуальними саме для судово-експертної сфери є т.зв. “технострес” (англ. *technostress*). Він відповідає ситуації залежності від технологій, яка підвищує когнітивні вимоги до людей. Формами такого стресу є “інформаційне перевантаження” (англ. *information overflow*, надмірні обсяги та види інформації, якою необхідно щоденно керувати), “постійно розпоро-

шена увага” (англ. *continuous partial attention*, безуспішність спроб покращити продуктивність шляхом одночасного виконання кількох завдань; значення цього фактору експериментально не визначено); доступність (англ. *availability* – розмивання межі між особистим та робочим часом в силу наявності у керівника можливості “віртуального” і дистанційного використання працівника) та придатність до використання (англ. *useability* – продиктоване страхом відставання збільшення когнітивного навантаження з опанування новітніх спеціальних знань, навичок та технологій) [35]. Поєднуючи різні частини цього дискурсу зауважимо, що “технострес” імовірно слід розглядати як умовно позитивний, конструктивний, сприятливий для загальної експертної спроможності – доти, поки він не досягатиме значень гострого чи не набуватиме характеру хронічного стресу. Але механізму контролю таких значень організація експертної діяльності наразі не передбачає. Тож “можливість” непомітно стає “ризиком”.

З наведених вище чинників стресу приділимо особливу увагу таким найбільш очевидним, як от: неприйнятність помилок і перебування під тиском ризику притягнення до відповідальності. Неможна сказати, щоб такі умови були притаманними лише судовій експертизі. Високою є ціна помилки і міра відповідальності також у лікарській, суддівській практиці, в роботі операторів джерел підвищеної небезпеки. Але саме загальний характер цих умов робить правомірним використання підходів, якими послуговується психологія під час дослідження поведінки індивіда в частині обумовлюючих його діяльність норм. Про можливі неочевидні аспекти цієї поведінки психологам добре відомо, проте помітної рецепції їх застережень в діяльність з організації судових експертиз у наукових джерелах наразі не відбувається.

Висновки

Судово-експертна діяльність є водночас інформаційною і соціальною системою, ключовим елементом якої є носій спеціальних знань – судовий експерт. Ця система характеризується закритістю від “споживача”, принципом “закритого коду”. Тому до неї висувуються підвищені вимоги щодо діагностування нею власної стабільності. Участь людини в роботі системи є джерелом ризиків і межею можливостей, тобто, в обох випадках – імовірності. Перспективне управління передбачає управління ризиками, а отже – зменшення імовірності настання негативних наслідків і масштабування потенційних вигід.

Людський фактор у судово-експертній діяльності є не чистим, а спекулятивним ризиком: він є одночасно джерелом як можливих порушень, так і доданої цінності системи. Управлінська культура, що сформувалася у вітчизняній судово-експертній системі і проявила себе в конструкціях законодавчих актів, розглядає його переважно

як чистий ризик – і відповідно спрямована на його мінімізацію через алгоритмізацію діяльності та обмеження ініціативи. Такий підхід, ігноруючи позитивний потенціал людського фактору, є методологічно неповним.

Психологічні стани судового експерта, що виникають внаслідок специфічних умов провадження судово-експертної діяльності, є джерелом ризиків для якості експертного дослідження та достовірності його результатів. У цій статті побіжно згадано лише частину таких станів – вигорання, вторинний травматичний стрес, втому від співчуття, деструктивні форми стресу, професійну деформацію. Поза межами розгляду залишилися, зокрема, психологічна реакція на шоківий контент, вплив хронічного інформаційного перевантаження у довгостроковій перспективі, специфічні ризики окремих експертних спеціальностей, когнітивні та контекстні упередження. Формування вичерпного каталогу таких ризиків є самостійним завданням подальших досліджень.

Питання психологічних аспектів діяльності судового експерта у вітчизняній експертології перебуває на початковому етапі осмислення. Наявні дослідження зосереджені переважно на професіографії як наборі бажаних якостей кандидата, не торкаючись динаміки психологічного стану діючого фахівця. Проте потенційні наслідки вигорання судових експертів привертають вже цілком конкретну увагу дослідників. В закордонній літературі спостерігається розвиток ідеї про застосовність підходів до психологічного забезпечення поліцейської діяльності також для упередження психологічно-зумовлених інцидентів у судово-експертній сфері – з огляду на спільність стресогенних чинників. Такий трансфер методології є перспективним напрямом і для вітчизняної експертології.

Чинна організаційна і правова основа судово-експертної діяльності не містить механізмів ідентифікації, оцінки та управління психосоціальними ризиками – ні на етапі відбору кандидатів, ні в процесі провадження діяльності. На рівні експертних установ відсутні уніфіковані засоби виявлення ознак психологічної дисфункції діючого експерта, а законодавство не передбачає правових підстав для реагування на такі ознаки у разі їх виявлення. Очевидною причиною є недооцінка згаданих ризиків. Вказане дозволяє їм непомітно накопичуватися. Каталізатором формування, накопичення, а в подальшому – і синхронного чи каскадного впливу цих ризиків є загальні несприятливі умови, наприклад, високе навантаження на експертну систему, та специфічні особливості в рамках кожного виду експертиз, наприклад потреба обробки психотравмуючих даних. Наявний науковий інструментарій діагностики і корекції відповідних станів судово-експертною системою не використовується – за винятком деяких відомчих установ, інституційно належних до органів сил безпеки і оборони. Але і в такому випадку психологічне забезпечення не сфокусовано саме на особливостях здійснення

експертної функції. Вказане дозволяє кваліфікувати психологічно зумовлені ризики в судово-експертній діяльності як некеровані.

Список використаних джерел:

1. Онопрієнко С. А., Шарапова О. В., Наранович О. В., Спасенко І. О., Шевцова О. М. Щодо питання управління та оцінювання ризиків у діяльності судово-експертних установ України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*: зб. наук. пр./редкол.: О. М. Ключев, В. Ю. Шепітько та ін. Харків: Право, 2020. Вип. 21. С. 252-266. DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020_16 (дата звернення 21.03.2026).
2. ДСТУ ISO/IEC 17025:2017. Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій : міжнародний стандарт (ISO/IEC 17025:2017, IDT). Київ : ДП “УкрНДНЦ”, 2017. 39 с. URL: https://naau.org.ua/userfiles/files/documents/ISO-IEC17025_revision_2.pdf (дата звернення: 27.03.2026).
3. Коломієць Т.В. Профілактика емоційного вигорання судових експертів. *Криміналістика та судова експертиза у XXI столітті* : матеріали всеукр. наук.-практ. семінару (м. Київ, 30 травня 2024 р.) / відп. упоряд.: Ковальов К. М., Гуріна Д. П., Воробйова О. П., Житник Н. С., Чміленко О. П. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2024. С. 97–100. URL: <https://ndeks.lviv.ua/pdf/18.06.2024.pdf> (дата звернення 21.03.2026).
4. Сафіян Д. В. Особистісні чинники професійного становлення судових експертів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2024. 243 с. URL: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Rada/D_64_053_08/2025/Safiyana_Dis.pdf (дата звернення 21.03.2026).
5. Kelty S. F., McQueen E., Pymont C., Green N. Avoiding Burnout at the Digital Forensics Coalface: Targeted strategies for forensic agencies in the management of job-related stress. *Forensic Science International: Digital Investigation*. 2021. Vol. 38. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.fsidi.2021.301127> (дата звернення 21.03.2026).
6. Levin A. P., Putney H., Crimmins D., McGrath J. G. Secondary Traumatic Stress, Burnout, Compassion Satisfaction, and Perceived Organizational Trauma Readiness In Forensic Science Professionals. *Journal of Forensic Sciences*. 2021. Vol. 66. № 5. P. 1758–1769. URL: https://www.ojp.gov/pdffiles/nij/grants/301050_1.pdf (дата звернення 21.03.2026).
7. Pirelli G., Formon D. L., Maloney K. Preventing vicarious trauma (VT), compassion fatigue (CF), and burnout (BO) in forensic mental health: Forensic psychology as exemplar. *Professional Psychology: Research and Practice*. 2020. Vol. 51, No. 5. P. 454–466. DOI: <https://doi.org/10.1037/pro0000293> (дата звернення 21.03.2026).
8. Про судову експертизу. Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст.232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 21.03.2026).

9. Кодекс адміністративного судочинства України. Кодекс України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 21.03.2026).

10. Цивільний процесуальний кодекс України. Кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. *Офіційний вісник України*. 2004. 07 травня. № 16. С. 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 21.03.2026).

11. ДСТУ ISO Guide 73:2013. Керування ризиком. Словник термінів. (ISO Guide 73:2009 IDT). Чинний від 29.11.2013 р. Вид. офіц. Київ: Мінекономрозвитку України, 2014. 17 с. URL: <https://share.google/y5nzShlyXHN9IQTkf> (дата звернення 21.03.2026).

12. Ризик-менеджмент. *Вікіпедія*. 2026. 23 березня URL: <https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=%D0%A0%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D0%BA-%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B4%D0%B6%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82&oldid=42204153> (дата звернення 21.03.2026).

13. Слободянюк О., Кібік О., Котлубай В. Ризикологія : навч.-метод. посіб. для здобувачів третього (освіт.-наук.) рівня вищої освіти зі спец. “Менеджмент” / Нац. ун-т “Одеська юридична академія”. Одеса : Фенікс, 2025. 78 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/30599> ; DOI: 10.32837/11300.30599 (дата звернення 21.03.2026).

14. *Enterprise Risk Management: Applying Enterprise Risk Management to Environmental, Social and Governance-Related Risks* / Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO) ; World Business Council for Sustainable Development (WBCSD). COSO ; WBCSD, 2018. URL: https://docs.wbcsd.org/2018/10/COSO_WBCSD_ESGERM_Guidance.pdf (дата звернення 21.03.2026).

15. A structured approach to Enterprise Risk Management (ERM) and the requirements of ISO 31000 / AIRMIC ; Alarm ; IRM. 2010. URL: <https://ferma.eu/wp-content/uploads/2019/02/a-structured-approach-to-erm-1.pdf> (дата звернення 21.03.2026).

16. Керування ризиком. Методи загального оцінювання ризику (IEC/ISO 31010:2009) / Національне агентство з питань запобігання корупції. 2021. URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/archive/print/page/3967/29.11.2023/> (дата звернення: 09.03.2026).

17. Теорія бифуркацій. *Вікіпедія*. 2026. 25 березня. URL: <https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F-%D0%B1%D1%96%D1%84%D1%83%D1%80%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9&oldid=45179230> (дата звернення 21.03.2026).

18. Кримінальний кодекс України. Кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. ст.131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 21.03.2026).

19. Кримінальний процесуальний кодекс України. Кодекс Украї-

ни від 13 квітня 2012 року № 4651-VI *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст.88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 21.03.2026).

20. Гудима Н. П. Експертні помилки: сутність, генезис, шляхи подолання: магістер. робота / Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2018. URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/b651b00f-2919-41f5-9204-0ad7d864e324/content> (дата звернення 21.03.2026).

21. Шепітько В. Ю. Психологія судової діяльності: Навч. посібник. Харків. Право, 2006. 160 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/PRAVO/Shepitko_Psicholog_2006.pdf (дата звернення 21.03.2026).

22. Шерстюк В. М. Організаційно-правові та морально-психологічні засади судово-експертної діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2007. 20 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/abb1d35f-e568-4cf5-8307-a0d2353dba20/content> (дата звернення 21.03.2026).

23. Клименко Н. І. Судова експертологія: курс лекцій: навч. посіб. для студент. юрид. спец. вищ. навч. закл. Київ, Київ: Ін Юре. 2007. 528 с.

24. Лопата О. А. Поняття і зміст судово-експертної діяльності. *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. Вип. 1 (3) 2016. С. 45-51. URL: <https://journals.dpu.kyiv.ua/index.php/law/article/download/209/198> (дата звернення 21.03.2026).

25. Мороз Т. Експерта-криміналіста професіограма. *Міжнародна поліцейська енциклопедія* : у 10 т. / відп. ред. Є. М. Моїсеєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ : Атіка, 2009. Т. V : Кримінально-процесуальна та криміналістична діяльність поліцейських організацій.

26. Недосека О. М. Актуальні питання становлення поняття “професійна етика судового експерта”. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. № 22. С. 193-200. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.14> (дата звернення 21.03.2026).

27. Воробей О., Кирильчук К. Деякі аспекти професійної етики та психології судового експерта. *Криміналістика та судова експертиза: сучасний стан і перспективи розвитку* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 25-річчя Експертної служби МВС України (м. Київ, 20 черв. 2025 р.) / відп. упоряд.: К. М. Ковальов, Д. П. Гуріна, О. П. Воробійова, Н. С. Житник, О. П. Чміленко. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2025. 788 с. С. 124–127. URL: <https://www.ndekc.lviv.ua/pdf/24072025.pdf> (дата звернення 21.03.2026).

28. Про судоустрій і статус суддів. Закон України від 02 червня 2016 року № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n282> (дата звернення 21.03.2026).

29. Про Бюро економічної безпеки України. Закон України від

28 січня 2021 року № 1150-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2021. № 23. Ст.197. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> (дата звернення 21.03.2026).

30. Черненко Г. “І от я бачу випалені кімнати та розумію, що мама загнула, обіймаючи дітей”. Досвід роботи під час війни криміналістки з Харкова. *Українська правда*. 2026. 17 березня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2026/03/17/8025373/> (дата звернення 21.03.2026).

31. Ткачук Т. А. Шумейко І. Синдром професійного вигорання як проблема сучасної психологічної науки / Т. А. Ткачук, І. Шумейко. *Технології розвитку інтелекту*. 2016. Т. 2 Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tri_2016_2_1_16 (дата звернення 21.03.2026).

32. Burn-out an “occupational phenomenon”: International Classification of Diseases. *World Health Organization*. 2019. 28 May. URL: <https://www.who.int/news/item/28-05-2019-burn-out-an-occupational-phenomenon-international-classification-of-diseases> (дата звернення 21.03.2026).

33. World Health Organization. ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics (Version 2026-01). QD85 Burn-out. World Health Organization, 2026. URL: <https://icd.who.int/browse/2026-01/mms/en?secondLanguageCode=la#129180281> (дата звернення 21.03.2026).

34. Crimmins D., McGrath J., Barnas J. Safeguarding Forensic Science Professionals [United States Department of Justice] National Institute of Justice. 2024. November 21. URL: <https://nij.ojp.gov/topics/articles/safeguarding-forensic-science-professionals> (дата звернення 21.03.2026).

35. Almazrouei M.A., Kukucka J., Morgan R.M., Levy I. Unpacking Workplace Stress and Forensic Expert Decision-Making: From Theory to Practice. *Forensic Science International: Synergy*. 2024. Vol. 8. 100473. URL: <https://doi.org/10.1016/j.fsisyn.2024.100473> (дата звернення 21.03.2026).

References

1. Onoprienko S.A., Sharapova O.V., Naranovych O.V., Spasenko I.O., Shevtsova O.M. (2020). Shchodo pytannia upravlinnia ta otsiniuvannia ryzykiv u diialnosti sudovo-ekspertnykh ustanov Ukrainy [On the issue of risk management and risk assessment in the activities of forensic expert institutions of Ukraine]. In O.M. Kliuiev, V.Yu. Shepitko (Eds.), *Teoriia ta praktyka sudovoї ekspertyzy i kryminalistyky* [Theory and practice of forensic science and criminalistics], 21, 252–266. Kharkiv: Pravo. DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020_16 [in Ukrainian].

2. DSTUIISO/IEC17025:2017.(2017).Zahalnivymohy dokompetentnosti vyprobuvalnykh ta kalibruvalnykh laboratorii [General requirements for the competence of testing and calibration laboratories] (ISO/IEC 17025:2017, IDT). Kyiv: DP “UkrNDNTs”. URL: https://naau.org.ua/userfiles/files/documents/ISO-IEC17025_revision_2.pdf [in Ukrainian].

3. Kolomiets T.V. (2024). Profilaktyka emotsiinoho vyhorannia sudovykh ekspertiv [Prevention of emotional burnout among forensic experts]. In K.M. Kovalov, D.P. Hurina, O.P. Vorobiova, N.S. Zhytnyk, O.P. Chmilenko (Eds.), *Kryminalistyka ta sudova ekspertyza u XXI stolitti* [Criminalistics and forensic science in the 21st century]: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Seminar, Kyiv, May 30, 2024. Kyiv: DNDEKTS MVS Ukrainy. Pp. 97–100. URL: <https://ndekc.lviv.ua/pdf/18.06.2024.pdf> [in Ukrainian].

4. Safiiian D.V. (2024). Osobystisni chynnyky profesiinohostanovlennia sudovykh ekspertiv [Personal factors in the professional development of forensic experts]: doctoral dissertation. Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi pedahohichniy universytet imeni H.S. Skovorody. URL: https://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Rada/D_64_053_08/2025/Safiiyan_Dis.pdf [in Ukrainian].

5. Kelty S.F., McQueen E., Pymont C., Green N. (2021). Avoiding burnout at the digital forensics coalface: Targeted strategies for forensic agencies in the management of job-related stress. *Forensic Science International: Digital Investigation*, 38, Article 301127. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.fsidi.2021.301127> [in English].

6. Levin A.P., Putney H., Crimmins D., McGrath J.G. (2021). Secondary traumatic stress, burnout, compassion satisfaction, and perceived organizational trauma readiness in forensic science professionals. *Journal of Forensic Sciences*, 66(5), 1758–1769. URL: https://www.ojp.gov/pdffiles/nij/grants/301050_1.pdf [in English].

7. Pirelli G., Formon D.L., Maloney K. (2020). Preventing vicarious trauma (VT), compassion fatigue (CF), and burnout (BO) in forensic mental health: Forensic psychology as exemplar. *Professional Psychology: Research and Practice*, 51(5), 454–466. DOI: <https://doi.org/10.1037/pro0000293> [in English].

8. Pro sudovu ekspertyzu [On forensic expertise], Law of Ukraine No. 4038-XII. (1994). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 28, Art. 232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> [in Ukrainian].

9. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy [Code of Administrative Justice of Ukraine], Code of Ukraine No. 2747-IV. (2005). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 35–36, 37, Art. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> [in Ukrainian].

10. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Code of Civil Procedure of Ukraine], Code of Ukraine No. 1618-IV. (2004). *Ofitsiyniy visnyk Ukrainy*, 16, 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> [in Ukrainian].

11. DSTU ISO Guide 73:2013. (2014). Keruvannia ryzykom. Slovnyk terminiv [Risk management. Vocabulary] (ISO Guide 73:2009, IDT). Kyiv: Minekonomrozvytku Ukrainy. URL: <https://share.google/y5nzShlyXHN9lQTKf> [in Ukrainian].

12. Ryzyk-menedzhment [Risk management]. (2026, March 23). Vikipediia [Wikipedia]. URL: <https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Ryzyk-menedzhment&oldid=42204153> [in Ukrainian].

13. Slobodianiuk O., Kibik O., Kotlubai V. (2025). Ryzkolohiia [Riskology]. Odesa: Feniks. DOI: <https://doi.org/10.32837/11300.30599> [in Ukrainian].

14. Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, World Business Council for Sustainable Development. (2018). Enterprise risk management: Applying enterprise risk management to environmental, social and governance-related risks. COSO; WBCSD. URL: https://docs.wbcsd.org/2018/10/COSO_WBCSD_ESGERM_Guidance.pdf [in English].

15. AIRMIC, Alarm, IRM. (2010). A structured approach to enterprise risk management (ERM) and the requirements of ISO 31000. URL: <https://ferma.eu/wp-content/uploads/2019/02/a-structured-approach-to-erm-1.pdf> [in English].

16. Natsionalne ahentstvo z pytan zapobihannia koruptsii [National Agency on Corruption Prevention]. (2021). Keruvannia ryzkom. Metody zahalnoho otsiniuvannia ryzkyu (IEC/ISO 31010:2009) [Risk management. Risk assessment techniques]. URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/archive/print/page/3967/29.11.2023/> [in Ukrainian].

17. Teoriia bifurkatsii [Bifurcation theory]. (2026, March 25). Wikipediia [Wikipedia]. URL: https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Teoriia_bifurkatsii&oldid=45179230 [in Ukrainian].

18. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine], Code of Ukraine No. 2341-III. (2001). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 25–26, Art. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].

19. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Code of Criminal Procedure of Ukraine], Code of Ukraine No. 4651-VI. (2013). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 9–10, 11–12, 13, Art. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].

20. Hudyma N.P. (2018). Ekspertni pomylky: sutnist, henezys, shliakhy podolannia [Expert errors: essence, genesis, ways of overcoming]: master's thesis. Ternopil: Ternopiiskyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet. URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/b651b00f-2919-41f5-9204-0ad7d864e324/content> [in Ukrainian].

21. Shepitko V.Yu. (2006). Psykholohiia sudovoï diialnosti [Psychology of judicial activity]. Kharkiv: Pravo. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/PRAVO/Shepitko_Psicholog_2006.pdf [in Ukrainian].

22. Sherstiuk V.M. (2007). Orhanizatsiino-pravovi ta moralno-psykholohichni zasady sudovo-ekspertnoi diialnosti [Organisational, legal and moral-psychological foundations of forensic expert activity]: abstract of doctoral dissertation. Kharkiv: Natsionalna yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/abb1d35f-e568-4cf5-8307-a0d2353dba20/content> [in Ukrainian].

23. Klymenko N.I. (2007). Sudova ekspertolohiia [Forensic expertology] [in Ukrainian].

24. Lopata O.A. (2016). Poniattia i zmist sudovo-ekspertnoi diialnosti [The concept and content of forensic expert activity]. *Mizhnarodnyi yurydychnyi visnyk* [International Legal Bulletin], 1(3), 45–51. URL: <https://journals.dpu.kyiv.ua/index.php/law/article/download/209/198> [in Ukrainian].

25. Moroz T. (2009). Eksperta-kryminalisty profesiohrama [Forensic expert profesiogram]. In Ye.M. Moisieiev, V.Ya. Tatsii, Yu.S. Shemshuchenko (Eds.), *Mizhnarodna politseyska entsyklopediia* [International police encyclopedia]. Vol. 5. Kyiv: Atika [in Ukrainian].

26. Nedoseka O.M. (2020). Aktualni pytannia stanovlennia poniattia “profesiina etyka sudovoho eksperta” [Current issues in the formation of the concept of “professional ethics of a forensic expert”]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky* [Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics], 22, 193–200. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.14> [in Ukrainian].

27. Vorobei O., Kyrilchuk K. (2025). Deiaki aspekty profesiinoi etyky ta psykholohii sudovoho eksperta [Some aspects of professional ethics and psychology of a forensic expert]. In K.M. Kovalov, D.P. Hurina, O.P. Vorobiova, N.S. Zhytnyk, O.P. Chmilenko (Eds.), *Kryminalistyka ta sudova ekspertyza: suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku* [Criminalistics and forensic science: current state and prospects of development]. Kyiv: DNDEKTS MVS Ukrainy. Pp. 124–127. URL: <https://www.ndekc.lviv.ua/pdf/24072025.pdf> [in Ukrainian].

28. Pro sudoustrii i status suddiv [On the judiciary and the status of judges], Law of Ukraine No. 1402-VIII. (2016). *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n282> [in Ukrainian].

29. Pro Biuro ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [On the Bureau of Economic Security of Ukraine], Law of Ukraine No. 1150-IX. (2021). *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, 23, Art. 197. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> [in Ukrainian].

30. Chernenko H. (2026, March 17). “I ot ya bachu vypaleni kimnaty ta rozumiuu, shcho mama zahynula, obimaiuchy ditei”: Dosvid roboty pid chas viiny kryminalisty z Kharkova [“And there I see the burned rooms and understand that my mother died embracing the children”: The wartime work experience of a forensic specialist from Kharkiv]. *Ukrainska pravda* [Ukrainian Truth]. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2026/03/17/8025373/> [in Ukrainian].

31. Tkachuk T.A., Shumeiko I. (2016). Syndrom profesiinoho vyhorannia yak problema suchasnoi psykholohichnoi nauky [Professional burnout syndrome as a problem of modern psychological science]. *Tekhnolohii rozvytku intelektu* [Technologies of Intellectual Development], 2(1). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tri_2016_2_1_16 [in Ukrainian].

32. World Health Organization. (2019, May 28). Burn-out an “occupational phenomenon”: International Classification of Diseases. URL: <https://www.who.int/news/item/28-05-2019-burn-out-an->

occupational-phenomenon-international-classification-of-diseases [in English].

33. World Health Organization. (2026). ICD-11 for mortality and morbidity statistics (Version 2026-01). QD85 Burn-out. URL: <https://icd.who.int/browse/2026-01/mms/en#129180281> [in English].

34. Crimmins D., McGrath J., Barnas J. (2024, November 21). Safeguarding forensic science professionals. National Institute of Justice, U.S. Department of Justice. URL: <https://nij.ojp.gov/topics/articles/safeguarding-forensic-science-professionals>[in English].

35. Almazrouei M.A., Kukucka J., Morgan R.M., Levy I. (2024). Unpacking workplace stress and forensic expert decision-making: From theory to practice. *Forensic Science International: Synergy*, 8, Article 100473. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.fsisyn.2024.100473> [in English].

Надійшла до редакції / Received: 27.03.2026

Отримана після доопрацювання / Received after revision: 24.04.2026

Прийнято до друку / Accepted for publication: 29.04.2026

Опубліковано / Published: 29.05.2026

Фінансування: відсутнє / Funding: none.

Конфлікт інтересів: автор(и) заявляє(ють) про відсутність конфлікту інтересів / Conflict of interest: the author(s) declare no conflict of interest.

Дотримання етичних норм: дослідження виконано з дотриманням принципів академічної доброчесності / Ethical compliance: the study was conducted in accordance with the principles of academic integrity.

Дані дослідження: усі дані, необхідні для обґрунтування висновків, наведено у статті / Research data: all data necessary to substantiate the conclusions are presented in the article.